

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Карбан А.А.

аспірант,

Інститут філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МОВНО-ХУДОЖНІ ЗАСОБИ ФОЛЬКЛОРНИХ ОПОВІДАНЬ ПРО ГОЛОДОМОР 1932-1933 РР.

Під усною народною творчістю ми розуміємо сукупність текстів як колективних, так й індивідуальних, а також способи їхнього побутування та трансляції у культурі. За твердженням дослідниці Нікітіної С., усна народна культура вміщує у себе й усну народну творчість (фольклор), і область діалектної мови... Усна народна культура протиставляється письмений – разом вони утворюють... – «народну словесність» [5, с. 5-6]. Окрім того, фольклорний текст різночче відрізняється від літературних авторських текстів, адже при всій своїй художній наповненості та естетичній складовій, вони, як продовжує в наступному розділі науковець, не мають замкнутості літературних текстів. І тому недаремно вказується на глибинну схожість фольклору з мовою [5, с. 62].

Тож, сумнівів не виникає, що мова фольклорних текстів потребує детальнішого опрацювання. Тим більше, що на сучасному етапі з'явилася велика кількість текстів, головним чином – усних народних оповідань і переказів, які відображають певні історичні події, а також у зв'язку з цим продукують лексичні новотвори.

Так, явище Голодомору 1932-1933 рр. досить яскраво відбилося у мовленні людей, породивши велику кількість неологізмів.

Лексика народних творів про Голодомор є розмовною і не особливо вишуканою, проте в ній представлена досить велика кількість мовних та художніх засобів. Вони увиразнюють та допомагають уявити цілісну картину подій, що лишилися у минулому. Для нашого дослідження ми опрацювали зразки, що були нами зафіксовані на території сіл (Остапівка, Верхня Будаківка, Шахворостівка, Савинці, Ярмаки та ін.) і міст (Миргород) Полтавської області та ті оповіді, що увійшли до Національної книги пам'яті жертв Голодомору (томи Полтавської [3], Київської [2], Чернігівської областей [4]). Таким чином, маємо низку результатів.

Зрозуміло, що будь-яке явище в історії спричиняє появу окремих неологізмів, нових слів на позначення чогось [7, с. 310]. Наприклад, з книжок нам стає відомо, що з початку колективізації селян, які не вступали до колгоспу, влада називала «індивідуальниками». У народі цю іншомовну назву не сприйняли і замінили її на більш доступну – «індуси». Наступний

неологізм, який побутував серед населення – *«созівці»*. *«Созівці»* – це селяни, які були членами СОЗу – колективного господарства. Аббревіатура розшифровується як «Товариство спільного обробітку землі».

Зауважимо, що значення нових слів було не змінним на теренах усієї України. Вони пояснювали одне й те саме поняття.

Явище Великого Голоду 1932-1933 рр. посприяло появі в лексиці нових аббревіатур. Серед них можна виділити найпоширенішу – *«Торгсін»* (*«торговля с иностранцами»* та український варіант – *«торгівля з іноземцями»*). Про цю аббревіатуру також можемо прочитати в документально-публіцистичній повісті *«Тіні незабутих предків»*, авторства С. Н. Денисенко. Авторка пише, що *«Торгсини»* з'явилися під час голоду в 1933 році. У них за дорогоцінний метал можна було «одержати торбинку борошна чи щось їстівне» [1, с. 34]. С. Н. Денисенко подає таке тлумачення аббревіатури, почуте нею від старших: *«Товарищи! Опомнитесь! Россия гибнет! Сталин истребляет народ»* [1, с. 34].

Так само тлумачить вищезгадану аббревіатуру автор документальної повісті Б. Хандрос, який, до речі, вказує на відсутність її і в тлумачних словниках, і у Великій Радянській Енциклопедії. Причиною цього є, звичайно, прямий зв'язок з голодомором. *«Чого тільки не було в тому магазині – очі розбігались, але все продавалось за золото, дорогоцінні прикраси. Хочеш жити – плати золотом. Немає золота – здохай»* [6, с. 109].

Одним із часто вживаних слів в оповіданнях про Голодомор є слово *«буксирники»*. Під ним розуміємо передовиків-активістів, які проводили генеральну лінію партії на селі. Це були так звані *«буксирні бригади»*, які грабували, заарештовували простих селян. Іншими словами, бригади *«для викачки хліба»*, які шукали заховані продукти, проштрикуючи землю залізними палями [7, с. 311].

Крім того, в оповіданнях про Голодомор 1932-1933 рр. представлена велика кількість художніх засобів, які моделюють картину світу, але не індивідуальну, а всенародну, означають психічні, соціальні моменти, які пов'язані з категоріями суспільного життя, моралі. Серед них ми виділили: епітети, метафори, пестливі слова, синоніми та порівняння.

Так, епітети в народній прозі про голодомор є поширеним засобом творення образності. У них продуктивно відтворюються прикметникові епітети з символічним змістом. Також епітети передають не лише зорове враження, а й драматизують, увиразнюють, передають загальний характер зображуваного: *«найчорніші дні»*, *«опухлі ноги»*, *«опухле тіло»*, *«хати-пустки (з прикладкою)»*; *«мертва скотина»*, *«маленька мелочь»*, *«голодні очі»*, *«страшні муки»* тощо.

Метафори в мовленні респондентів зустрічаються набагато рідше, ніж епітети, але вони безумовно також є. Завдяки їхній наявності, з одного боку, можна зробити висновки про майстерність оповідача, а з іншого, можна простежити взаємозалежність чуттів і явищ у підсиленні трагічності подій, про які йдеться у конкретній оповіді: *«хата на вулицю дивилася пустими вікнами»*; *«штабельована кучугура трупів»*, *«наслись на траві»* (прим. про

голодних людей, які навесні і влітку харчувалися рослинами, які щойно проросли).

Поширено в спогадах використовуються порівняння, які є органічною частиною змістової структури народного твору. Побудовані вони на прямих асоціаціях і є безпосередніми: *«мерли, як мухи»*; *«голодомор людей косив, як траву»*; *«вони були як нечиста сила, зрїбали все»*; *«а воно таке недобре, як тирса»*; *«дивилися на цю господу, як на сироту»*; *«ноги червоні, наче кров'ю облиті»*; *«людей в ями скидали, як скот»*.

У розмовній лексиці оповідачів досить часто зустрічаються пестливі слова. Більшою мірою вони представлені в мовленні жінок: *«діточки»*, *«синочки»*, *«голубчики»*, *«зерничка»*, *«зернинка»*, *«хлібчик»*, *«матуся»*, *«дочечки»*, *«ріднесенькі»*, *«малесенькі»*, *«однісіньке»*;

Серед усього масиву зафіксованих текстів про Голодомор велику чисельність становлять синоніми:

До слова «голод» – *«голодовка»*, *«мор»*, *«поморівка»*, *«морення»*, *«голодування»*.

Номінація активістів – *«сільські активісти»*, *«партійний актив»*, *«збирачі»*, *«місцеві жандарми»* *«буксирники»*, *«бригадири»*, *«розкуркулювачі»*, *«комнезамівці»*, *«кати»*, *«комсомольці»*, *«комунівці»*, *«комуняки»*, *«комуністи»*, *«червоні»*, *«уповномочені»*, *«енкаведисти»*, *«місцеві»*, *«месні»*, *«бандити»*, *«місцеві комісії»*, *«сільські пройдисвіти»*.

Знаряддя активістів для пошуку захованої їжі: *«залізні штики»*, *«гачки»*, *«шпичаки»* (*«спичаки»*), *«шпички»* (*«спички»*), *«палки»*, *«пали»*, *«железні прутти»*, *«стержні»*, *«стержаки»*, *«стирчаки»*, *«залізна кочерга»*.

На позначення їжі: *«барда»*, *«байда»*, *«баланда»*, *«беліберда»*, *«галети»*, *«колотуха»*, *«лободяники»*, *«маторженики»*, *«ліпеники»*, *«оладки»*, *«похльобка»*, *«якась юшка»*. У сучасному мовленні ці назви практично не побутують, адже в ті жахливі роки вони мали негативне забарвлення і характеризували страву як щось неістівне, несмачне, що вживалося селянами задля притлумлення голоду.

Лексико-фразеологічна тло теми Голодомору 1932–1933 років в Україні, відображене в усній народній творчості, розкриває суть, причини, наслідки цього страшного явища світової історії, допомагає краще зрозуміти різноманітні аспекти, зокрема політичні, економічні, національні.

Нині вивченню та опису лексико-фразеологічної бази періоду Великого Голоду особлива увага не приділяється, хоча багато нових слів набувають тезаурусного описання, тобто потрапляють до словників, а отже й до широкого вжитку. Тому подальше дослідження цих мовних явищ буде пізнавальним та важливим для мовознавців, лінгвофольклористів, літературознавців та ін.

Список використаних джерел:

1. Денисенко С. Н. Тіні незабутих предків. Документальна-публіцистична повість. – Шишаки, 2002. – 268 с.
2. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні. Київська область / Упоряд. А.І. Гай. – К.: Буква, 2008. – 1376 с.

3. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні. Полтавська область / Упоряд. О.А. Білоусько, Ю.М. Варченко, В.О. Мокляк, Т.П. Пустовіт. – Полтава: Оріяна, 2008. – 1200 с.

4. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні. Чернігівська область /Український інститут національної пам'яті, Чернігівська обласна державна адміністрація, Чернігівська обласна рада; Редколегія: В.М. Хоменко (голова редколегії) та ін. – Чернігів: Деснянська правда, 2008. – 1060 с.

5. Никитина С. Е. Устная народная культура и языковое сознание. М.: Наука, 1993. – 245 с.

6. Хандрос Б. Мор: Документальна повість // Вітчизна. – 1990. – № 7. – С. 109-136.

7. Яценко А. М. Голодомор 1932-1933 рр. в усній народній творчості (за матеріалами сучасної періодики). Нові терміни з означеної проблематики // Пам'ять століть. – 2004. – № 3-4. – С. 309-314.